

Opisuje kako se odvijala gradnja i koji su je problemi pratili, kako je izgledala i čime je bila opremljena te koji su joj bili nedostaci.

Naslov posljednjeg poglavlja je *Šibenska utvrđenja u 17. stoljeću* (93.-103.). Naime, nakon što je u 16. stoljeću izgradnjom tvrđave sv. Nikole osiguran grad s morske strane, u 17. stoljeću, u doba ponovne eskalacije mletačko-osmanlijskih sukoba, pojavljuje se potreba utvrđivanja grada novim fortifikacijskim sustavom s kopnene strane. Zbog konfiguracije terena u Šibeniku, nije bilo moguće postaviti paralelni bastionski sustav uz onaj srednjovjekovni, nego su za potrebe obrane od Osmanlija izgrađene tvrđave na Brdu sv. Ivana i na brdu Vidakuša. Autor opisuje gradnju, obnovu i dogradnju tvrđave sv. Ivana na istoimenom brdu i Barone na brdu Vidakuša, koje su odigrale vrlo važnu ulogu u obrani Šibenika od osmanlijskih napada, posebice onih 1646. i 1647. godine. U završnom dijelu posljednjeg poglavlja autor opisuje i dogradnju gradskih zidina, izgradnju kule Madonna, i vrata na sjeveroistočnim zidinama.

Na kraju knjige nalazi se *Zaključak* (105.-106.), *Sažetak* na hrvatskom (107.-109.), engleskom (110.-112.) i talijanskom (113.-115.) jeziku, *Rječnik manje poznatih riječi* (117.) te popis literature (119.-122.). Knjiga je popraćena bogatim ilustracijskim priložima, starim kartama, tlocrtima i modernim fotografijama.

Knjiga Josipa Ćuzela plod je autorova višegodišnjeg proučavanja šibenskoga fortifikacijskog sustava, a ujedno i prvi opsežan rad o najmonumentalnijem spomeniku šibenskoga graditeljskog naslijeđa. Dosadašnje proučavanje, održavanje i prezentacija šibenskih obrambenih zidina u nerazmjeru je s njihovim značenjem, a ova knjiga treba poslužiti kao veliki poticaj za daljnja istraživanja gradskog obrambenog sustava kao dijela hrvatske, ali i europske graditeljske baštine.

Maja Katušić

Zef Mirdita, *Vlasi u historiografiji*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., 561 str.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest izašla je 2004. godine knjiga *Vlasi u historiografiji*, autora Zefa Mirdite. Knjiga je rezultat autorova višegodišnjeg rada na projektu Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu "Vlasi – starobalkansko stanovništvo od povijesne pojave do danas".

Problem Vlaha u historiografiji autor obrađuje u tri velike cjeline: *Vlasi u historiografiji* (15.-56.), *Vlasi u balkanskim historiografijama* (57.-182.) i *Vlasi u zapadnim historiografijama* (183.-374.).

Prva cjelina *Vlasi u historiografiji* (15.-56.) dijeli se na tri poglavlja: *Vlasi u djelima bizantskih autora* (17.-34.), *Vlasi u turskoj historiografiji* (35.-40.), *Vlasi u latinskim srednjovjekovnim kronikama, carskim i papinskim pismima i putopisima* (41.-56.).

Imajući na umu činjenicu da je bizantska historiografija svojim uzorom, a i utjecajem na nastanak historiografija balkanskih naroda neupitna te da su ti narodi bili povijesno-politički i kulturno-duhovno stoljećima pod neposrednim utjecajem Bizanta, pa i nakon propasti Bizantskog Carstva 1453. godine, u prvoj cjelini knjige autor je najprije obradio izvore odnosno djela bizantskih autora u kojima se spominju Vlasi.

Bizantski autori ne samo kad pišu o Vlasima nego i o drugim narodima s kojima dolaze u dodir, bilo kao državni djelatnici ili crkveni prelati, odnosno u vojnim operacijama, to čine metodom diferencijacije "mi" i "oni". Iako su Vlasi pravoslavne vjere, što je jedno od glavnih obilježja bizantizma, oni su ipak "drugi", i to zbog njihova nomadskog života, različitoga jezika te različite materijalne i duhovne kulture. Tako je najnegativniju i najpejorativniju sliku o Vlasima dao Kekaumen u djelu *Strategikon*, koje je napisao između 1071. i 1078. godine.

Osvrt na osmanlijske izvore Mirdita daje pregledom doprinosa moderne turske historiografije. Turski povjesničari bave se vlaškim pravno-ekonomskim i socijalno-administrativnim problemima. Izvori za istraživanje te problematike uglavnom se nalaze u kanunnamama odnosno defterima. Analizom tih kanunnama odnosno deftera bavili su se turski povjesničari: M. Arif, Ö. L. Barkan, Halil Inalcik i drugi. Mirdita ističe da važnost tih dokumenata jest u tome što se u njima pojam Vlah rabi u etničkom smislu, a ne u socijalno-profesionalnom sadržaju.

Posljednje poglavlje prve cjeline upoznaje čitatelja s latinskim srednjovjekovnim kronikama, carskim i papinskim pismima i putopisima koji govore o Vlasima sve do vremena kada Turci prodiru na Balkan. Iz kronika i pisama jasno se vidi da su Vlasi bili etnički samosvojni, iako bez državnog teritorija i bez crkvene institucije na njihovu jeziku. No, autor ističe da su Vlasi, bez obzira na to što nisu bili organizirani teritorijalno-administrativno, pa ni crkveno, bili znatna snaga unutar provincija Trakije, Makedonije, Tesalije i Mezije. Imajući na umu činjenicu da je povijesna znanost nerijetko ovisna o sadržajima putopisnih djela, Zef Mirdita upoznaje čitatelja s takovim djelima u kojima se spominju Vlasi. Riječ je o putopisima Benjamina Tudela, Vilhelma de Rubruca, Guillelma Adae, Johannaesa de Sultanyeha te Bertranda de la Broquièrea.

Druga cjelina, *Vlasi u balkanskim historiografijama* (57.-182.), donosi pet poglavlja: *Vlasi u albanskoj historiografiji* (59.-72.), *Vlasi u bugarskoj historiografiji* (73.-82.), *Vlasi u grčkoj historiografiji* (83.-92.), *Vlasi u rumunjskoj historiografiji* (93.-102.), *Vlasi u bosansko-bošnjačko-hercegovačkoj historiografiji* (103.-120.), *Vlasi u crnogorskoj historiografiji* (121.-132.), *Vlasi u makedonskoj historiografiji* (133.-142.), *Vlasi u srpskoj historiografiji* (143.-182.).

Kad je riječ o Vlasima u albanskoj historiografiji, treba istaknuti da albanski autori (Sami Frashëri, Faik Konica, Ismail Kadare itd.) ne govore o nekoj vlaško-albanskoj simbiozi. No, Mirdita ističe da se Vlasi u albanskoj historiografiji ipak spominju u vezi s tri povijesne činjenice. Prvi put se spominju kao ustanici zajedno s Albancima i Grcima protiv Nikejskog Carstva, odnosno kao sudionici u građanskom ratu između Paleologa i Kantakuzena, na strani cara Dušana i kao većinsko stanovništvo grada Voskopoje, odnosno kako ga Vlasi zovu Moskopol, nedaleko Korče u jugoistočnoj Albaniji. Osim toga, autor spominje etnonimiju Vlaha koja i danas postoji u Albaniji kao i etnografska i lingvistička proučavanja koja podupiru tezu da je vlaško-albanska simbioza ipak postojala.

Čitajući iduće stranice posvećene Vlasima u bugarskoj historiografiji, saznajemo da ona niječe postojanje Vlaha na području Bugarske. No, upoznajemo se i s činjenicom da korespondencija pape Inocenta III. (1198.-1216.) s bugarskim carem i nadbiskupom Trnova jasno govori da je u carstvu Asenida uz Bugare Slavene bilo i "Bugara" Latina odnosno Vlaha, što odražava bugarsko-vlašku simbiozu, odnosno kohabitaciju.

Iduće poglavlje druge cjeline obrađuje problem Vlaha u grčkoj historiografiji. Grčka ih historiografija nastoji negirati kao samosvojan etnos. Prvi je Vlasima opovrgavao samosvojni identitet M. Chrysochoos. Prema njemu su Vlasi potomci latiniziranih grčkih graničara postavljenih na makedonskoj granici nakon što je Makedonija došla pod rimsku vlast. Kao zanimljivost Zef Mirdita ističe da su u negiranju vlašskog etnoidentiteta važnu ulogu imali i autori upravo vlašskog podrijetla. Naime, jedino tako su se mogli integrirati u grčko društvo i stvarati znanstvenu odnosno političku karijeru.

Vlasi u rumunjskoj historiografiji obrađeni su u novom poglavlju. Rumunjski povjesničari (G. Murnu, Th. Capidan itd.) u nastojanju da dokažu autohtonost Rumunja na području sjeverno od Dunava, pokušavaju negirati mišljenje da su se Vlasi kao etnik u prvom redu razvili na području južno od Dunava. Za rumunjske povjesničare Vlasi su Rumunji koji su se između 6. i 10. stoljeća odvojili od glavnoga rumunjskog etničkoga korpusa.

Čitajući poglavlje *Vlasi u bosansko-bošnjačko-hercegovačkoj historiografiji*, vidi se da povjesničari bosansko-hercegovačkih entiteta (Bošnjaci, Hrvati, Srbi) ne razlikuju s, rijetkim izuzecima, od stajališta jugoslavenskih historiografija o problemu Vlaha odnosno o njihovu etnoidentitetu. Za njih su oni staroromansko stanovništvo koje se tijekom stoljeća slaveniziralo, skupine bez svijesti o svom etnoidentitetu i svojoj prošlosti, osuđeni na stalna "metanastazička" kretanja u traženju pašnjaka. No, Mirdita ističe da se u tekstovima istih povjesničara, kad god se Vlasi pojavljuju u nekoj sredini, govori o promjeni etničke, a ne samo socijalno-gospodarstvene strukture. Zato se to ime piše sad velikim sad malim početnim slovom.

Vlasi u crnogorskoj historiografiji tema su sljedećega poglavlja. Iako crnogorska historiografija tretira Vlahe kao socijalno-ekonomsku kategoriju, oni su ipak, kao što ističe Mirdita, etnička povijesna činjenica na tlu Crne Gore. S tim u svezi autor knjige iznosi mišljenje Sime Ćirkovića koji, raspravljajući o Crnoj Gori u doba Nemanjića, odnosno o "specifičnosti društvenog poretka i sistema privređivanja u Zeti", jasno razlikuje etničku samosvojnost Vlaha i Albanaca.

Kad je riječ o Vlasima u makedonskoj historiografiji, treba spomenuti da su u toj historiografiji Vlasi prisutni i priznati kao samosvojan etnik. Za odnose Vlaha i Makedonaca važna su stajališta K. P. Misirkova. Prema njemu Vlasi žive u gradovima i bave se trgovinom, a neki žive u selima i bave se seoskim gospodarstvom. Spomenuti autor ističe da između Makedonaca i Vlaha nema nikakvih povijesnih nesporazuma te da Vlasi nisu nikad imali vlast nad Makedoncima, pa im prema tome nisu učinili nikakvo zlo, kao ni Makedonci njima.

Na sljedećim se stranicama obrađuje problem Vlaha u srpskoj historiografiji. Stajalište srpske historiografije o etnoidentitetu Vlaha je dvojako. Naime, ako se Vlasi spominju u nesrpskim područjima, za srpsku historiografiju radi se o Vlasima. Ali ako se nalaze na srpskom području, etnički su neodređeni, odnosno određuju se kao socijalno-profesionalne strukture. No, unatoč tome, oni su pravi Srbi. Tom dihotomijom srpska historiografija nastoji vlaški etnički identitet prebaciti izvan srpskog etničkog i državnog teritorija, što je suprotno kazivanjima izvora, uglavnom povelja samih srpskih srednjovjekovnih vladara (Stefana Nemanje, Stefana Uroša II. Milutina, Stefana Prvovjenčanog itd.).

Nakon što je obradio problem Vlaha u balkanskim historiografijama, autor zaključuje da je zajednička karakteristika historiografije balkanskih država da Vlasima negiraju etničku konotaciju ili da ih pak svode u socijalne profesionalne kategorije. Mirdita ističe da je za balkanski mentalitet teško shvatljivo da jedna država može biti višenacionalna odnosno da jedna nacija može živjeti u više država. S tim u svezi spominje da su balkanske historiografije prožete ideologijom etnocentrizma, što nerijetko onemogućuje ozbiljni pristup znanstvenoj istini, a i snošljivost prema drugim mišljenjima o jednom te istom problemu.

Posljednja cjelina, *Vlasi u zapadnim historiografijama* (183.-374.) donosi sedam poglavlja: *Nastanak, razvitak i opće karakteristike zapadne historiografije* (183.-194.), *Vlasi u zapadnoeuropskoj i američkoj historiografiji* (195.-196.), *Vlasi u putopisnim djelima* (197.-266.), *Vlasi u hrvatskoj historiografiji* (267.-336.), *Tko su Maurovlasi, odnosno Nigri Latini "Ljetopisa popa Dukljanina"?* (337.-348.), *Vlasi u slovenskoj historiografiji* (349.-358.), *Vlasi u ruskoj historiografiji* (359.-374.).

U prvom poglavlju posljednje cjeline autor nas upoznaje s nastankom, razvitkom i općim karakteristikama zapadne historiografije. Riječ je zapravo o modernoj europskoj historiografiji koja započinje s humanističkim i renesansnim pokretima u Italiji. To je razdoblje od 14. pa sve do početka 17. stoljeća. Historiografija tada postaje sredstvo kojim se povijesni događaji tumače kao ljudske djelatnosti, negirajući pri tome nadnaravni utjecaj. Humanistički pokret je osim duhovnih i intelektualnih pretpostavki pretpostavljao i političku stvarnost, koja je podržavala, a i poticala slobodni razvitak ljudskog stvaralaštva. A budući da su navedeni preduvjeti postojali u Firenci, ona se drži kolijevkom humanističke odnosno renesansne historiografije. Začetnik te historiografije bio je Leonardo Bruni, autor djela *Firentinska povijest*, prvi moderni europski povjesničar koji primjenjuje kritičko načelo. Reformacija odnosno protureformacija potaknuli su novi zamah u historiografiji. U 17. stoljeću razvijaju se pomoćne povijesne znanosti, kojima je temelje postavio Jean Mabillon, a razvija se i kritika povijesnih izvora, koja potiče i razvitak eruditske historiografije. Boreći se protiv teološkog pogleda na svijet, prosvjetitelji su se oslonili na razum i prirodne znanosti. U 19. stoljeću ističe se individualnost svake nacionalne kulture. Takvo poimanje je zastupao Johann Gottfried Herder. U 20. stoljeću razvio se multidisciplinarni pristup proučavanju prošlosti u jezicima, književnostima, folkloru ...

Vlasima u zapadnoeuropskoj i američkoj historiografiji posvećeno je sljedeće kratko poglavlje. Vlasima se, ističe Mirdita, u nekim djelima europskih znanstvenika, zbog utjecaja znanstvenika balkanskih država, negirala ne samo etnička samosvojnost nego i kulturni identitet. Unatoč tome, Vlasi u europskoj i američkoj znanosti (povijesti, lingvistici i etnologiji) počevši od kraja 18. stoljeća, zauzimaju važno mjesto. Razlog takvu interesu nije samo u znanstvenoj znatizelji nego i u činjenici da je bez poznavanja povijesti i kulture Vlaha teško shvatiti povijesne događaje na Balkanu.

U nastavku čitatelj može saznati nešto više o Vlasima u putopisnim djelima zapadnoeuropskih putnika razdoblja rana novog vijeka i 19. stoljeća. Zef Mirdita ističe da se horizont upoznavanja Osmansko-turskoga Carstva i njegovih pokorenih naroda proširio u doba prosvjetiteljstva. Otad su putopisci krstarili njime uzduž i poprijeko, kritički ga motrili te upoznali oslobodilačke aspiracije naroda. U tom duhu su opisivali i Vlahe, koji će biti udarna snaga osmansko-turskih osvajanja. Najveći dio tog poglavlja izdvojen je u potpoglavlje *Povijesno-etnološko-*

filološki i lingvistički pristup problemu Vlaha, u kojemu Zef Mirdita iznosi povijesne, etnološke, filološke i lingvističke podatke koji se odnose na Vlahe iz djela autora F. C. H. L. Pouquevillea, W. Martina Leakea, Amia Bouéa, A. J. B. Wacea, M. A. i M. S. Thompsona, Johanna Thunmanna, Gustava Weiganda, Konstantina Jirečeka, Karela Kadleca, Mathiasa Gyónija itd.

Vlasi u hrvatskoj historiografiji naslov je sljedećeg poglavlja. Problemu Vlaha u hrvatskoj historiografiji pristupa se multidisciplinarno te se s tim u svezi obrađivao s povijesnoga, etnološkog, lingvističkog, pravno-sociološkog, ekonomskog i političkog stajališta, i to najviše u sklopu problematike Vojne krajine. To je, ističe autor, sasvim shvatljivo ako se zna da su oni u doba prodora Osmanlija u Hrvatsku postali važna komponenta u javno-pravnom, političko-ekonomskom i vojnom životu. O etnogenezi Vlaha u hrvatskoj historiografiji postoje dva različita ustaljena mišljenja. Prema nekim autorima Vlasi su bili autohtono stanovništvo koje je u ranom i razvijenom srednjem vijeku živjelo na planini Dinari i tek se početkom 14. stoljeća započelo spuštati u ravnice te se otad pojavljuju i u povijesnim dokumentima. Drugi autori, polazeći od činjenice da se Vlasi prvi put spominju 1322. godine u svezi sa sudjelovanjem u bitci kod Blizne na strani Mladena II., misle da je ta populacija došla s bosanskih planina u Hrvatsku početkom 14. stoljeća, i to upravo u doba vladavine Pavla i Mladena II.

Tko su Maurovlasi, odnosno Nigri Latini "Ljetopisa popa Dukljanina"? naslov je sljedećeg poglavlja, zapravo ekskursa. Mirdita ističe da se pod pojmom Maurovlasi (Morlaci) odnosno Nigri Latini trebaju podrazumijevati starohrvatski Romani. Jedan dio njih vlahizirao se tijekom stoljeća u suživotu s pridošlim Vlasima s balkanskog područja, pa i s Dinare, te je stoga poistovjećen s vlaškim elementom, za razliku od urbanih struktura koje su se s vremenom kroatizirale. Time se, ističe Mirdita, ne isključuju etnokulturni procesi starohrvatskih Romana i pridošlih Vlaha.

Pretposljednje poglavlje, upoznaje čitatelja s problemom Vlaha u slovenskoj historiografiji. U obradi Vlaha slovenska je historiografija, ističe autor, potpuno u duhu jugoslavenske historiografije. Oni su zapravo Romani, većinom romanizirani Iliri i Kelti, kojih je na alpskom području među Slavenima ostalo vrlo malo, a i oni što su ostali djelomično su privedeni u ropstvo i poslavenjeni do 9. stoljeća. No, znatan se dio očuvao u planinama ili pak u preostalim gradovima i njihovim zaleđima.

Posljednje poglavlje knjige posvećeno je Vlasima u ruskoj historiografiji, za koju Mirdita ističe da po svojim unutarnjim karakteristikama pripada korpusu zapadnoeuropske historiografije. Vlasi su u ruskoj historiografiji prisutni kao samosvojni etnički element odnosno kao etnogonski čimbenik u drugim balkanskim etnijama, ili pak kao važne socijalne strukture Balkana. Mirdita ističe da je pitanje Vlaha u ruskoj historiografiji obradio zbog Nestorove kronike, koju rumunjski povjesničari uzimaju kao nepobitan argument o prisutnosti Vlaha, odnosno Rumunja na području Transilvanije prije dolaska Mađara.

Nakon *Zaključnih razmatranja* (375.-396.) donose se *Kratice* (397.-408.), *Korišteni izvori i literatura* (409.-498.) te sažetci na engleskom (499.-506.) i njemačkom (507.-518.) jeziku. Na kraju je *Kazalo osoba, mjesta i pojmova* (519.-561.).

Da bi se stvorila i shvatila slika o ulozi nekog naroda tijekom povijesti, potrebno je upoznati njegov etnogenetski proces, njegovu pojavu u prostoru i vremenu, njegova religioz-

na poimanja svijeta i društva, njegove društvene i gospodarske strukture. Zahvaljujući trudu Zefa Mirdite, čitateljstvo je dobilo spomenutu sliku u kvalitetnom radu koji znanstveno prikazuje historiografski pregled o Vlasima. O tome svjedoči i, uistinu bogat, popis korištenih izvora i literature koji se prostire na osamdeset devet stranica.

Anela Mateljak

Attila Zsoldos, *The Legacy of Saint Stephen*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2004., 168 str.

Mađarski povjesničar Attila Zsoldos autor je knjige *The Legacy of Saint Stephen*, objavljene 2004. u Budimpešti. Knjiga ima 168 stranica i pisana je engleskim jezikom. Uz tri cjeline na koje je podijeljena, tu su i predgovor (*Introduction*, 7.-13.), kronologija događaja koji se spominju u knjizi (*Chronology*, 159.-164.) te bibliografija u kojoj su prema kategorijama navedena neka djela kojima se autor služio (*Bibliography*, 165.-168.).

U prvom poglavlju cjeline *The Prince* (13.-39.), pod nazivom *From Etelköz to Esztergom* (15.-25.), autor na temelju vrlo oskudnih sačuvanih izvora, rekonstruira put Mađara iz pradolovine prema prostoru Karpatske kotline. Dolazak Mađara na taj prostor autor označuje prekretnicom u njenom razvoju, jer su se time znatno poremetili odnosi snaga na prostoru Karpatskog bazena. Autor se također osvrnuo i na teoriju o tzv. *dvostrukom osvajanju* koja je iznimno aktualna u mađarskoj historiografiji. Naime, dio povjesničara smatra kako su Mađari prilikom doseljenja na prostor Karpatskog bazena zatekli stanovništvo za koje se smatra da su također bili dijelom mađarskih plemena odnosno *rani Mađari*, no da se njihov pohod jednostavno zbio ranije, dok ih ostatak mađarskih povjesničara smatra *kasnim Avarima*. Autor je također vrlo detaljno opisao strukturu vlasti mađarskih plemena te je vrlo jasno opisao način funkcioniranja vladalačke strukture usko vezane za pojam sakralne vojne vladavine.

U poglavlju pod naslovom *Vajk* (25.-39.) autor se bavi razdobljem u kojemu Mađari trajno naseljavaju područje Karpatske kotline, te prilagođuju svoj način upravljanja i gospodarstva novom načinu života. Autor pojašnjava nestalne prilike koje obilježavaju 10. st., potaknute prvenstveno činjenicom kako ne postoji osoba koja je dovoljno dominantna da se nametne ostalim plemenskim vođama. Autor dolazi do zaključka kako su Mađari namjeravali trajno ostati naseljeni na osvojenim područjima, pa stoga njihovi vođe nastoje uspostaviti dobre odnose sa susjednim središtima moći. Tako navodi primjer vladara Gejze (mađ. Géza) koji se oko 970. godine veže za cara Svetoga Rimskog Carstva Otona I., dok se njegovi ambiciozni rođaci Tormás i Bulcsú okreću Bizantskom Carstvu. Kao najvažniji događaj nakon prihvaćanja kršćanstva, Attila Zsoldos izdvaja dolazak Gejzina nasljednika Vajka (Stjepan, mađ. István) na političku scenu. Pozivajući se na arheološke artefakte, onodobne kronike, kao i na predaju, autor je u kratkim crtama opisao Vajkove osobne karakteristike, a opis je zaključio podacima o njegovoj pobjedi nad pretendentom Koppányem uz pomoć njemačkih vitezova, kao i brutalnoj osveti nad njim i njegovim saveznicima.

Prvo poglavlje cjeline *The King* (39.-139.), u poglavlju *The coronation* (41.-51.), bavi se problematikom vezanom za krunjenje ugarskoga kralja. Prvi problem koji autor navodi jest pitanje osobe koja je prva okrunjena, jer unatoč prihvaćenoj činjenici da je kraljevske insignije (čavao sa Sv. Križa i koplje sv. Mauricija) prvi primio Stjepan, autor spominje i fran-